

Сатаева Г.С., Тагайкулова С.А.

**ЧЫНГЫЗ АЙТМАТОВДУН ЧЫГАРМАЛАРЫ
АРКЫЛУУ КЫРГЫЗСТАН МЕНЕН ГЕРМАНИЯНЫН ОРТОСУНДАГЫ
АДАБИЙ ЖАНА ИЛИМИЙ БАЙЛАНЫШТАР**

Сатаева Г.С., Тагайкулова С.А.

**ЛИТЕРАТУРНЫЕ И НАУЧНЫЕ СВЯЗИ МЕЖДУ
КЫРГЫЗСТАНОМ И ГЕРМАНИЕЙ ПО ПРОИЗВЕДЕНИЯМ
ЧЫНГЫЗА АЙТМАТОВА**

G.S. Sataeva, S.A. Tagaikulova

**LITERARY AND SCIENTIFIC TIES BETWEEN KYRGYZSTAN AND
GERMANY ON THE WORKS OF CHINGIZ AITMATOV**

УДК: 801.1(575.2) (043.3)

Макалада Айтматовдун чыгармалары аркылуу Кыргызстан менен Германиянын ортосундагы адабий жана илимий байланыштар каралган. Кыргызстан менен Германиянын ортосундагы байланыш Германия демократиялык мамлекет кезинен эле башталганы белгиленген. Германиянын адабият сүйүүчүлөрү ага өзгөчө ысык мамиле кылышаары анализделген. Ар бир жолугушуусунда бир нече миңдеген адамдар чогулаарын жана немец окурмандары китепке өтө кызыгуу арттырышаарын автор өзү да белгилеп өткөн. Келтирилген фактылар Чыңгыз Айтматов дүйнөлүк адабияттагы эң окумдуу автор катары ХХ кылымдын тарыхына түбөлүк жазылып калгандыгын ырастайт. Кыргызстан менен Германиянын ортосунда буга чейин адабий, илимий байланыштардын болгондугу өзгөчө ал СССР кезинде жандангандыгына да сереп салынды. Бүгүнкү күндө да Чыңгыз Айтматовдун өлбөс-өчпөс чыгармалары эки элдин маданияттарынын алтын көпүрөсү болуп тургандыгы белгиленди.

Негизги сөздөр: аң-сезим, туруктуу окурман, жомок, бестселлер, саясий абал, көз караш, гумандуу ойлор, поэтикалуулук, эстетикалуулук.

В статье рассматривается литературные и научные связи между Кыргызстаном и Германией через произведения Ч.Айтматова. Отмечено то, что связь между Кыргызстаном и Германией началась еще со времен, когда была Германская республика. Были анализированы, что особенно теплый прием ему оказывают любители литературы в Германии. Сам автор отмечает, что на каждой встрече собираются по тысячи человек, читатели Германии выстрадали любовь к книге, оттого и прием такой. Приведенные факты подтверждают, что Ч.Айтматов увековечен в истории ХХ века как самый читаемый автор в мире. Рассматривались связи между Кыргызстаном и Германией в литературном и научном направлении, а особенно это возрождалось во время СССР. Сегодня бессмертные произведения Чингиза Айтматова будет золотым мостом народов двух культур.

Ключевые слова: сознание, стабильный читатель, сказка, бестселлер, политическое обстановка, мировоззрение, гуманная идея, поэтичность, эстетичность.

The article deals with literary and scientific ties between Kyrgyzstan and Germany works of through Ch. Aitmatov. It is noted that the connection between Kyrgyzstan and Germany has begun since the time when was the German Democratic Republic. It was analyzed that a particularly warm welcome to

him to support literature lovers in Germany. The author himself notes that at every meeting gather about a thousand people, the readers of Germany have suffered a love for the book, which is why such a reception. The above facts confirm that Ch. Aitmatov is immortalized in the history of the twentieth century as the most widely read author in the world. The relations between Kyrgyzstan and Germany were considered in the literary and scientific directions, and especially this was revived during the USSR. Today the immortal works of Chingiz Aitmatov will be the golden bridge of the peoples of two cultures.

Key words: consciousness, stable reader, fairy tale, best seller, political situation, worldview, humane idea, poetry, aesthetics.

Мамлекет аралык адабият, маданияттардын өз ара байланышынын жакындашуусун жогорку дэңгээлге көтөрүү үчүн албетте, биринчи кезекте мамлекеттердин ортосунда жакшы алака, байланыш түзүлүшү керек. Ушул жагдайдан алганда Кыргызстан менен Германиянын ортосундагы адабий жана илимий байланыштын тарыхына сереп салуу маанилүү маселелерден.

Кыргызстан менен Германиянын ортосундагы байланыш Германия демократиялык мамлекет кезинен эле башталганы белгилүү.

Эки мамлекеттин саясий-экономикалык байланыш, алакаларынын контекстинде илимий-маданий байланыштары да жогорку деңгээлде болгон.

Кыргызстан жана Германиянын өз ара мамилешүүсү жалаң гана Чыңгыз Айтматовдун чыгармачылыгы аркылуу эмес, көптөгөн илимий-практикалык байланыштар аркылуу да ишке ашып келгендигин билебиз.

Кыргыз жазуучусу Чыңгыз Айтматовдун чыгармачылыгына дүйнөнүн бардык элдериндей эле немис окурмандары да абдан кызыгып, көңүл бөлүп келишкен. Немис окурмандары жазуучунун чыгамаларына карата өзгөчө тартылуусунун себебин өз учурунда Чыңгыз Айтматов «Иностранная литература» журналында (06.04.2007) кабарчы Мария Каменецкая менен болгон маегинде, кабарчынын; – «Чингиз Торекулович, на встрече с читателями вы сказали, что особенно теплый прием вам оказывают любители литературы в Германии. С чем это может быть связа-

но?» – деген суроосуна; – «Да, это правда. Для меня немецкие читатели – просто чудо. На каждой встрече собираются по тысячи человек. Думаю, Германия выстрадала любовь к книге, оттого и прием такой. Книга для немцев – не просто удовольствие, я полагаю. Французы, голландцы, бельгийцы более холодные. Они спокойнее и немного равнодушнее, они не проявляют такого интереса, внимания, такой страсти к чтению, как немцы», – деп берген жообунан билсек болот. Ошондой эле Германиянын басма сөзү өзүнүн окурмандарына: «Сиз эң атактуу деп кайсы жазуучуну эсептейсиз жана кимдин чыгармаларын жактырып, көбүрөөк окуйсуз?», – деп суроо бергенде, немис окурмандарынын анкетадагы жоопторунда Чынгыз Айтматовдун ысмы көп кездешкен. Ушул сыяктуу дагы бир интернет сайттарынан кайсы бир жолугушууда кабарчынын: «Сиз эң стабилдүү окурмандарыңыз катары кайсы улутту айтаар элениз?» деген суроосуна Чынгыз Айтматовдун: «Менин эң стабилдүү окурмандарым немис калкы», – деп берген жообун, же болбосо Локумда сүйлөгөн сөзүндө: «Бүгүн мени ойлондурган нерселер жөнүндө силерге айтып берүүгө уруксат этиниздер. Соңку жылдары мен сүрөткер катары немис маданиятына кызыгуум артып жакындап баратсам, немис маданияты да өз кезегинде менин чыгармаларым аркылуу мага жакындагандай сезилет. Эгерде менин кийинки китебим жарык көрүп калса, мен немис коомчулугунун алдына чыкпай калышымды элестете албайм. Ал гана эмес немис адабий сыны, гезиттер жана журналдар менин ар бир чыгармама карата пикирин билдирип, назар салганына көнүп бараткандаймын. Эгерде чыгармаларыма карата мындай кызыгуу болбой калса, мындай жагдай менин көңүлүмдү чөгөртмөк деп ойлойм. Бизди бөлүп турган коомдук системага карабай, маданият жана адабият, искусство аркылуу биригип баратышыбыз жомоктогудай укмуш нерсе экени мени кубандырат». (Немис тилинен кыргыз тилине которгон – Г. Сатаева)

Кыргыз ССРинин Илимдер академиясынын илимий китепканасы менен Германиянын Улуттук китепканасынын ортосунда да өз ара китеп алмашуу 1956-жылдан баштап өнүгө баштаган. Кыргызстандын Улуттук китепканасынын (1956-2000-жж.) өз ара китеп алмашуусу Германиянын Дрездендеги техникалык университети, Эберсвальдагы немис этнологиялык институту, Йена органикалык эмес химия институту, Лейна-Мерзбург химия техникалык институту, Гёттингендеги Георг-Август университетинин илимий китепканасы менен байланыш улам өсүп-өнүгүп турган. Айта кетчү нерсе, бүгүнкү күндө төмөнкү Саксониядагы Гёттинген шаарындагы Георг-Август университетинин илимий китепканасында Чынгыз Айтматовдун чыгармаларына жана чыгармачылыгына тиешелүү 96 китеп топтолгон.

Кыргызстан менен Германиянын илимий байланыштары филология багытында да уланып келет. Мисалы, Кыргыз ССРинин Илимдер академиясынын Тил жана адабият институтунан Германиянын белгилүү айтматовтаануучусу, «Нойес дойчланд» газета-

сынын маданият бөлүмүнүн башчысы И.Гучке Айтматовдун чыгармалары жана чыгармачылыгы тууралуу материалдарды топтогонго бир нече жолу келип кеткен. И.Гучке “Айтматовдун чыгармаларында адамзат көйгөйлөрү, жомоктор жана мифтер” аттуу эссе жанрадагы китептин автору болуп эсептелет. Ал мектепте окуп жүргөндө эле Айтматовдун аңгемелерине, повесттерине кызыккан, ал эми филологдук кесипти тандап алууда, өзүнүн айтканына караганда, кыргыз жазуучусу Ч.Айтматов чоң таасир берген.

Германиянын окурмандарын кыргыз адабияты менен тааныштырууда немис, орус, англис, испан тилдеринде чыккан «Советтик адабият» журналы зор салым кошкон. 1985-жылы аталган журналдын экинчи номеринде Кыргыз республикасынын адабиятынын абалы тууралуу, Германияда Айтматовдун китептери чоң кызыгууну жаратып жаткандыгы тууралуу жана Айтматовдун китептеринин бардык жыйнактары, бир канча монографиялар жана Кыргыз Эл жазуучусу Чынгыз Айтматовдун чыгармалары тууралуу макалалар жарыяланып турарын жарыялаган.

“Униосферлаг” басмасынын жетекчиси Лисион Лайтис “Кызыл жоолук жалжалым” (“Делбирим”) повести немис тилинде кайрадан массалык тираж менен басылып чыгып, 1996-жылдын эң атактуу бестселлердин тизмесине киргенин кабарлап куттуктаган. Алда качан, мындан көп жылдар мурун, чыккан повесть автордун жаш кезектеги чыгармасы экендигине карабастан, Европа өлкөлөрүндө бестселлер катарында жарыяланышы жана андай чыгармалардын арасында алдыңкы орунду ээлеши чыгарманын али да болсо окурмандардын эстетикалык талаптарын канааттандырып жаткандыгын билдирет.

Кыргызстан менен Германиянын илимий, адабий, маданий байланышы боюнча СССР жана ГДР кезиндеги иштерди эскерип олтуруп, тилекке каршы бүгүнкү күндө мындай карым-катнаш солгундап кеткенин өкүнүү менен эскерсек болот. Бирок ошондой болсо да залкар жазуучубуз Чынгыз Айтматовдун чыгармачылыгына болгон кызыгуу Германияда мурда кандай болсо азыр да күчтүү экендиги кубандырат. Чынгыз Айтматовдун чыгармалары немис коомчулугун өзүнүн философиялык тереңдиги, гумандуу мазмуну, турмуш чындыгын сүрөттөөдөгү поэтикалуугу, эстетикалуулугу менен өзүнө тартып келет. Эгерде мурунку учурда немис окурмандары дүйнөдө социалисттик лагердин биримдиги жашап турган учурда жазуучунун чыгармаларынан партиялуулукту, социалисттик коомду курууда үлгүнү, социалисттик аң-сезимдин жогорку көрсөткүчүн көрүшсө, азыр жазуучунун чыгармаларынан жалпы адамзатка тиешелүү маселелерди табышууда, алар боюнча ой жүгүртүүгө түрткү берген руханий күчтөрдү көрүшүүдө.

Чынгыз Айтматов менен немис окурмандары, немис коомчулугунун, немис окумуштууларынын байланышынын тарыхы узак мезгилдерди кучагына алат. Алардын айрым бир маанилүү учурларына кыскача токтоло кетсек, алар төмөнкүлөр:

СССРдин 50 жылдыгынын урматына Германиянын Эрфурт шаарында Чынгыз Айтматовдун чыгармачылыгына арналган 7-адабий конференция өткөрүлгөн. Чынгыз Айтматовдун чыгармаларындагы социалдык көйгөйлөр Р.Опиц, Х.Плавиус, А.Латхианиан, Р.Шрёдер жана ГДРдин башка адабиятчыларынын макалаларында ачып көрсөтүлүп, К.Маркс университетинин жыйнагына жарыяланган.

Кыргызстандын жазуучусу Ч.Айтматов ар кандай эл аралык форумдарга, жолугушууларга катышыш үчүн жана ал өлкөнүн экономикалык жана маданий деңгээлдери менен таанышуу максатында Германияга бир нече ирет барган. Мисал үчүн айрым барып келүүлөрүнөн айта турган болсок, 1981-жылы ГДР жазуучулар Союзунун жана Берлиндеги «Фольк унд Вельт» басмаканасынын чакырыгы боюнча Дрезден шаарында Германиянын адабиятчылары менен Батыш Берлинде өткөрүлгөн жазуучулардын форуму тууралуу ой бөлүшкөн. Ошондой эле Айтматов Берлин аянтындагы театрдагы жолугушууда чыгармаларынан үзүндү окуп жана өзүнүн чыгармаларын эң алгач басып чыгарган «Фольк унд Вельт» басмаканасынын кызматкерлери менен жолугушууда болгон. 1983-жылы бул басмакана кыргыз жазуучусу Чынгыз Айтматовдун чыгармалар жыйнагынын төртүнчү басылышын басып чыгарган. Чынгыз Айтматов «Кылым карытар бир күн» романы аталган басмаканадан жарык көргөндө, «Фольк унд Вельт» басмаканасы тарабынан чакырылып, немис окурмандары менен жолугушуу уюштурулган. Чынгыз Айтматовдун бул чыгармачыл иш сапарга барып келүүсү Германиянын басма сөз каражаттары аркылуу ирети менен берилип турган. Өз кезегинде Германиянын көрүнүктүү адабият ишмерлери, акын-жазуучулары, адабий сынчылары Кыргызстанга өз коллегалары менен жолугууга, чыгармачылык пландары менен пикир алмашуу үчүн, же болбосо юбилейлик салтанаттарга келип турушкан. Мисалы, 1978-жылы Чынгыз Айтматовдун 50 жашка чыккан юбилейлик салтанатына ГДРдин Искусство академиясынын президенти Конрад Вольф келип, Айтматовго ГДРдин Искусство академиясынын корреспондент-мүчөсүнүн дипломун жана «Алтын бутак» («Золотая ветвь») ардак белгисин тапшырган. Ушул эле жылы Фрунзеге командировка менен «Ваймарер Байтраге» адабий-сын журналынын көрүнүктүү сынчысы Х.Плавиус келип, Айтматов менен кыргыз, немис адабиятында гана эмес, дүйнөлүк адабиятта болуп жаткан көйгөйлөр тууралуу узакка созулган маек жүргү-

зүлгөн. Бул маек толугу менен «Ваймарер Байтраге» адабий-сын журналынын Октябрь революциясынын 60 жылдыгына арналган номерине басылып чыккан.

1984-жылы биздин республикага ГДРдин жазуучусу З.Шютт келип, Кыргыз Республикасынын Жазуучулар союзунан Чынгыз Айтматов менен жолугуп, Фрунзе шаарынын коомдук жашоосу менен таанышып кайткан.

Жогорудагы фактылар жана Айтматовдун чыгармачылыгын атайын үйрөнүү үчүн планетанын түрдүү булуң-бурчтарындагы университеттер, колледждер, мектептер, лицейлер, гимназиялар өз окуу программаларына, окуу китептерине киргизгендиги Чынгыз Айтматов дүйнөлүк адабияттагы эң окумдуу автор катары ХХ кылымдын тарыхына түбөлүк жазылып калгандыгын ырастайт.

Кыргызстан менен Германиянын ортосунда буга чейин адабий, илимий байланыштардын болгондугу өзгөчө ал СССР кезинде жандангандыгына да сереп салууга аракеттендик. Бир гана өкүнүчтүү нерсе кийинки 10-20-жылдын ичинде илимий-маданий мамилелердин мамлекеттер тарабынан колго алынбай жаткандыгы. Бүгүнкү күндө Чынгыз Айтматовдун өлбөс-өчпөс чыгармалары гана эки элдин маданияттарынын алтын көпүрөсү болуп турат десек жаңылышпайбыз.

Адабияттар:

1. Aitmatow, Tsch. Der weiße Dampfer. - Frankfurt am Main., Suhrkamp Taschenbuch, 1993. - 233 s.
2. Inozemtsev, J. Der Schneeleopard von Tschingis Aitmatow [Text] / J. Inozemtsev // Halle. Saale. - 2007. - 31. 03.
3. Берлинер Цайтуң. - 1987. - 5-октябрь.
4. Калякина, Л. М. Публикация работ ученых АН Киргизской ССР в зарубежной печати (1959-1979) [Текст] / Л. М. Калякина. - Фрунзе: Илим, 1981. - 95 с.
5. Latschinian, A. Tradition und Neuertum im Schaffen Tsch. Aitmatows [Text] / A.Latschinian // Weimarer Beitrage. - 1975. - №11. - S.101.
6. Opiz, R. Der Weg des Schnitters [Text] / R.Opiz // Handbuch der Sowjetliteratur. - Leipzig, 1975. - S.143.
7. Olaf Schwenke Loccumer Protokole. Richtplatz Literatur. Tsch. Aitmatow in Loccum. 1988. №16. - S. 193.
8. Строилов Л.Т. Творчество Чингиза Айтматова в западноевропейской критике [Текст] / Л.Т. Строилов. - Фрунзе: Кыргызстан, 1988. - 126 с.
9. Үкүбаева Л. Чынгыз Айтматов: эстетика жана улуттук негиз [Текст] / Л.Үкүбаева. - Бишкек, 2004. - 288-б.
10. Werk und Wirkung. Erfurt, Berlin, 1972. - S.75. - 12. www.rezensionen.de. 2006.14.11.

Рецензент: к.филол.н., доцент Акынбекова А.У.